

SİSTEMLERİN ANATOMİSİ VE LİBERALLERİN DEĞİŞEN HALLERİ

'Yerel Alan'da 28 Şubat'ın Açmazları, 'Küresel Olan'da 11 Eylül'ün Çıkmazları

Şerif Esendemir

Tek Boyutlu Sistem ve 28 Şubat

Sistemler sürekli bir taraftarlık ve karşıtlık heyulası yaratarak kendilerini kurmaya çalışırlar. Bu minvalde, bu kurgunun gerçekleşmesi için sisteme karşı ciddi bir itiraz/tepki yöneltme potansiyeli taşıyan kitleye bu karşıtlık değişik taktik ve stratejilerle lanse ve hatta bazen empoze edilmeye çalışılır. Böylece ciddi bir itiraz oluşturabilecek havzaların gerçek tepkileri zamanı gelmeden veya aktörleri oluşmadan ortaya çıkarılarak yok edilmesi hedeflenir.

Sistem varsa karşıtları da vardır. Öyle ki her sistem taraftarlarını ve karşıtlarını bazen kendisi üretir. Çünkü, bu karşıtların olması sistemin olmazsa olmaz koşuludur.¹ Karşıtlar oluşmadan veya oluşturulmadan bir sistemden bahsetmek mümkün değildir. Basit veya kompleks mutlaka antagonist bir yapı mevcuttur. Bu yapı varlık gösterince de her halükarda bu yapıya karşı itirazlar da yükselmektedir.² Bu durumu insanların akan hayatını bir donmaya tabi tut-

- 1 Ancak ilerde sorun çıkarabilecek potansiyel muhalif olguların sahteleri de zaman zaman birer karşıt olarak tedavüle sokulabilir. Fakat ironik bir biçimde bu bile hiçbir zaman insanların gerçeğe olan ilgilerini yok etmez. Tersine, sistem bizatihi bunu yaparak farkına varmadan aslına olan özlemi bir kat daha artırmaktadır. Dahası, sistem bunu kurcaladıkça bu arzu da artar. Bu arzunun ne zaman gerçeği yakalayacağı bilinmez, ama sistem bu arzuyla oynadığı oranda bunun büyüme ihtimali de var demektir.
- 2 Bu yapıya/sisteme itiraz etme biçimi çok önemlidir. Malum olduğu üzere bir yapıya/sisteme muhalefet eden unsurların başarılı olmaları için en az mevcut yapı kadar güçlü olmaları gerekmektedir. Yapı dışında olmak "marjinal" kalma riskini artırdığı gibi sistem içinde kalmak da "ehlileşme" ris-

manın beraberinde getireceği 'yeni bir halin sancularına' hamletsek de bu yeni haldeki oluşumların iktidara katılma paylarına/oranlarına da bağlayabiliriz. Bu yeni *bileşimde* bir elementin oranı hep fazla olduğu için hiçbir zaman insana hayat veren yeni bir *bileşim* sağlanmamıştır.

Gücünü tesis etmek isteyen her sistem kendisini alaşağı edecek muhaliflerin korkusuyla sürekli bir teyakkuz halindedir. Bu korku bittiği anda bu sistem de bitmiş demektir. Bu nedenle, varlığını idame ettirmek isteyen her sistem kendi iç mantığı gereği devamlı bu teyakkuz halini korumak ve idame ettirmek zorundadır. Bu bağlamda, Türkiye'de şayet 28 Şubat diye bir olay yaşanmışsa bu büyük oranda sistemi harekete geçiren iç dürtüden kaynaklanmıştır. Yoksa bunu dışarıdan etkileyebilecek faktörlerin etkisi daha önce görünenden hiç farklı değildir. Yani, basitçe 28 Şubat diye bir karar alınmazsa ertesi gün sistem muhalifleri tarafından bir devrime kalkışılacağı atağı kolaylıkla iddia edilmez. Olsa olsa, 28 Şubat bir sistemin güçlü varlığını, tamamen bir iç rahatsızlığını yineleyerek, gösterme provası olmuştur. Sistemin iç mantığı açısından böyle bir saik belki de yerinde bir rahatsızlık belirtisidir. Dahası, Türkiye'nin cumhuriyet tarihini yakından takip eden herkes sistemin hep bu tür korunmacı saiklerle ayakta kalmayı başardığını zaten bilmektedir. Bu nedenle, bu saiklerin/tepkilerin gösterilmesinden çok belki de sunuş biçimlerine bakmakta yarar vardır. Öyle görünüyor ki, gerek modern veya postmodern gerek sola yada sağa karşı gösterilmiş olsun bu saiklerin topluma hayat verecek bir *bileşim* sunmadığı apaçık ortadadır. Her darbenin ardından sadece hedef seçilenler değil tüm toplum kesimleri büyük bir enkazın altında kalmıştır. Hemen her darbenin akabinde Türkiye'nin önemli krizler yaşamasının sebep-i hikmeti başka neyle açıklanabilir ki?

Bilindiği gibi, yeni sistem arayışları kriz ortamlarında artar. Sözelimi, sosyoloji literatürü tamamen Batı dünyasında yaşanan çalkantılar dolayısıyla yıkılan eski sistemin yerine yeni bir sistem (order, düzen) inşa etme arayışından müteşekkil değil midir? Bu anlamıyla 28 Şubat, öngörülen bir krizin ilim erbabına gerek kalmadan ta baştan çözümünün militarist ellere hasredilmesi ve müsebbiplerin halk olduğuna dair bir toplumsal yargı oluşturma denemesidir. Yani, 28 Şubat'tan anlaşılan, bir krizde ilim erbabının veya sivil erkin muhtemel dahlinin tamamen devre dışı bırakılıp çözümün bile askeriyeye devredilişidir. Aslında krizlere yol açan müdahaleleri başlatan erklerin, kriz anlarında dahi bütün kozları ellerinde bulundurdukları görülür. Böylelikle bu krizin gerçek nedeni müdahaleler olmasına rağmen krizin muhtemel çözümünün de

kini artırmaktadır. Bu nedenle, genellikle dışarıda kalarak mevcut yapıya bir saldırı başlatanlar Don Kişotvari, içinde kalarak muhalefet etme düşüncesi taşıyanlar da bir tiyatroya seyirci olarak bilet alanların daha sonra oyunun akışına kendilerini kaptırarak bir aktör gibi sahneye atılmalarından oluşan komikvari, bir durumla karşı karşıyadırlar.

kriz üreticileri olarak işaretlenmesine kapı aralanmıştır. Bu nedenle, güçlü bir sistemin varlığı ürettiği krizlerin şiddetiyle ölçülebilir. Ekonomik ve/veya sosyal açıdan bir toplumda ne kadar şiddetli bir kriz yaşanıyorsa ve/veya yaşatılıyorsa bu ölçüde güçlü bir sistem/sistem arayışı vardır ve/veya olacaktır. Türkiye'de 28 Şubat böyle bir istencin yaratılmasına yol açan ilk ivme olduğu gibi sonrasında meydana gelen kriz de bu ivmenin ne denli hız kazandığının açık bir göstergesidir.

Bir başka açıdan bakıldığında, 28 Şubat sistemin rengini belli edişinin tekrarı mahiyetindedir. Sistem bir kez daha cumhuriyet tarihiyle birlikte yeni seçilen rengin tarihte seçilen renkten çok farklı olduğunu ilan etmiştir. Bu bağlamda 28 Şubat belki de sistemin vurduğu fırça darbelerinin en belirgin olduğu ve yaratmak istediği postmodern figürün ne denli usta bir kalemin elleriyle çizildiğinin medyatik bir paketle geniş halk yığınlarına sunulduğu gündür. Bu noktada vurulmuş diğer fırça darbelerinin küçümsendiği anlamı çıkarılmamalıdır. Freud'un "Tabula Rasa" (yap-boz tahtası) örneğinden mülhem olarak "iz(trace) metaforunu açıklayan Derrida çocuğun tahtayı her silişinde silinenin/geçmişin izinin (trace) kaldığını söyler. Bu nedenle, 28 Şubat diğer izlerin üstüne yeni bir çizginin çizilmesinden öte bir şey değildir.

Türkiye tarihine atılan bu derin çizgiden sonra yapılması gereken tek şey tüm kesimlerin yerlerini netleştirmeleri ve duruşlarını sağlamlaştırmalarıdır. Her kesim zaten kendisidir ve kendisi dışında bir şey olma şansına sahip değildir. Başkası olmuşsa zaten artık kendi olmadığı için kendisi değildir. Bu nedenle, herkes "ben buyum" demek zorundadırlar. Çünkü, ancak farklı benlikler kurulduktan sonra ittifaklar ve taraflar arasında agonizmler (müzakereler) veya antagonizmalar (çatışmalar) ortaya çıkabilir.³ Aksi bir durumda sadece bir benliğin hakimiyeti sürüp gidecektir. Tek bir güç olduğunda çatışma imkanı olmadığı gibi müzakere imkanı da yoktur. Bu benliğin o takdirde yapacağı tek şey suni karşıtlıklar üretmek kendi bedenine ağır darbeler indirmektir. Ancak trajik olan bu dışı benliğin bedenine ağır darbeler indirirken doğuracağı çocuğa zarar vermesidir. Gün gelir bakılır ki bu dışı benlik düşük yapmıştır.

3 Bu konuda Mesut Yeğen agonistik demokrasinin "siyaseti evcil bir müzakereden oldukça fazla bir etkinlik, toplumsal haller arası bir aşındırma etkinliğini yeğlediğini" söylerken müzakerenin taraflar arasında ne anlama geldiğini net bir şekilde ortaya koyuyor. Tarafların birbirlerine devamlı bir açıklık gösterdiklerini ancak "bunun sonsuz ve amorf olmayıp kimi kapanıma ya da sabitleme teşebbüslerince koşullanan kısmi ve geçici bir açıklık olduğunu" söylerken tarafların "kendilerinde kahşlarının" ne denli elzem olduğunu vurguluyor. Dahası, Yeğen'in Mouffe'tan mülhem olarak söylediği gibi bu taraflar sınırlı öte ucunda kalarak birbirine "düşman taraflar" değil, birbirleriyle mücadele etmeleri gereken taraflar olmalıdır. Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. Mesut Yeğen, "Liberal Demokrasiden Radikal Demokrasiye: Geçiş(sizlik)ler, *Toplum ve Bilim*, Güz Sayısı, No: 87, 2000/2001, s.186-187.

28 Şubat Sürecinde Liberaller ve İslâmcılar Arasında Sorunlu Birliktelik ve Sonrası

Malum olduğu üzere 28 Şubat'a eleştiri mahiyetinde liberallerin ve İslâmcıların ittifakından bahsedildi. Sonra 11 Eylül olayıyla birlikte bu ittifakın bittiği ilan edilmeye başlandı. Ancak söz konusu ittifak söylentilerine dair ciddi kuşular da ileri sürülebilir Mesela, birilerinin birilerine karşı ittifak kurmaları için her şeyden önce bir düzine aktif tarafın olması gerekmez miydi? Bu belki kavram kargaşasından kaynaklandı ama 28 Şubat sürecinde daha önceki fırça darbelerinde olduğu gibi meydanlarda prova yapan askeri bir taraftan başka bir taraf görülmedi ya da varolan taraflar da militarize edildi.

Farz edelim ki liberaller ve İslâmcılar ittifak kurdular. Peki bunlar kimdi ve sistem karşısındaki ağırlıkları ne kadardı? Dahası, bunlar ne zaman veya ne ölçüde sisteme karşı güçlü bir ittifak kurdular? Olsa olsa 28 Şubat provasından rahatsızlık duyan her iki kesimden de birkaç isim, gazete veya televizyonlarda söyledikleriyle aynı nokta(lar)da buluşmuşlardır. Şayet bir birliktelikten bahsedilecekse 'ittifak' gibi kapsamlı bir olgudan bahsetmek yerine söz konusu buluşmalardan bahsetmek daha uygun olmaz mıydı? Ki şayet bu buluşulan noktalarda söylenenler aynı anlama gelmediler çoğu kez. Sanırım söylenenlerin aynı anlamı haiz olmadığı 11 Eylül'de İkiz Kuleler'e ve Pentagon'a yapılan saldırıyla ortaya çıktı. Bu noktada belki her iki kesimin söylentiler bazındaki buluşma evresinin sonuna gelindi; ama, bundan her iki kesimin de söylediklerinin aynı oldukları sonucu hiçbir zaman çıkmaz.

Liberaller ile İslâmcıların söylemlerinin zaman zaman örtüşmesi/ kesişmesine karşın niçin bunlar bir ittifak kuramadılar veya kuramazlar? Her şeyden önce bunun cevabını bu iki ideolojik yönelimin doğalarında aramamız gerekmektedir. Mesela, ilkin, birisi tamamen cemaatçi/ümmetçi bir toplum modeli sunmasına rağmen diğeri tamamen bireyciliği ön plana çıkarmaktadır. İkincisi, birisi tamamen ekonomide "birakalım yapsınlar" ilkesiyle serbest piyasayı önerirken diğeri serbest piyasayı kabullense de bunu bir takım kurallara bağlayarak zekat sistemiyle paranın tek elde toplanmasının önünü kesmeye çalışmaktadır. Üçüncüsü, sosyal olarak birisi "birakalım yapsınlar" ilkesi gereği bireyi tamamen özgür bıraktığını iddia ederken diğeri her bireyin kul olduğunu ve dolayısıyla Rabb'ine karşı birtakım kulluk vazifeleri olduğu gibi diğer kullara da karşı bir sorumluluk duyduğunu belirtir. Bu nedenle, birey özgürlüğünü serbest olmakla değil tam tersine bir yerlere bağlanmaktan alır. Bu iki farklı görüş arasında bunlar gibi bir sürü ayrılma noktasından bahsetmemize rağmen, sadece siyasi arenada 28 Şubat sürecinde bu iki kesimden birkaç kişinin söylediklerinin örtüşmesinden bahsedebiliriz sadece.

Liberalizm ile İslâm'ın veya liberaller ile İslâmcıların yakınlığı siyahın beyaza yakınlığı kadar olmuştur. Zaten farklı olan bu renklerin bir renge karşı it-

tifak kurmaları nasıl mümkün olabilir? Olsa olsa bu renkler “kendinde olarak” bazen birbirleriyle “kırılğan bir temas” içerisine girmişlerdir. Ama hiçbir zaman “kendileri için veya başkası için”⁴ bu renkler yan yana gelerek bir takım forması oluşturamamışlardır. Ayrıca, Medine Vesikası’yla Yahudilerin bile Müslümanlarla ittifak kurdukları bir dünyada liberaller ile İslâmcıların neden ittifak kuramadıkları sorulabilir. Malum olduğu üzere bu ittifak o zaman birtakım ilkelere binaen yapılmıştı ve adı üstünde bu bir vesikaydı. Ama bugün liberaller ile İslâmcılar arasında bir ittifaktan bahsedenler bize hangi ilkeleri ve hangi vesikayı sunabilirler? Ki kaldı ki o zamanki gibi ne “kendisi için” her iki kesimin de güçlü olduğu yapılar ne de bu ittifakın sağlanacağı uygun bir zemin vardır. Bu nedenle, biz yazımızda bu kavramları kullanırken tamamen her iki taraftan birkaç kişinin medyatik buluşmalarından veya sıcak değil soğuk temaslarından bahsetmek durumundayız.

Bu soğuk temasa örnek olarak isim vermeden bir kesimin kalemlerinden ve bir kesimin de partisinden bahsedilebilir. 28 Şubat süreci başlar başlamaz, malum olduğu üzere, liberal kesimden devletin müdahalesine bazı eleştiriler gelmeye başlamıştı. Başka bir deyişle, liberallerin “bırakın yapalım” nosyonunun beraberinde getirdiği “devletin küçültülmesi” ilkesine söz konusu müdahale ters düştüğü için onlar eleştirilerini bu zaman diliminde dile getirdiler. Bu sırada tabii ki RP’nin ortak olduğu bir hükümet de görevi bırakma zorunda kaldığı için İslâmcılar cenahında da “derin devlet” adı altında sisteme ağır eleştiriler yağmaya başlamıştı. Ama her iki kesim de bunu ‘başkası için’ yapmadı. Bir kesim ilk kez sistemi “derin devlet” adı altında ağır eleştiri bombardımanına tabi tutarken diğer kesim de onun bu son müdahalesini eleştirmekle yetindi sadece. Bu noktada bu iki farklı dünya görüşünün son bir ayırım noktasından bahsetmek mümkündür: ‘devletin küçültülmesi meselesi’. Mesela, liberaller devletin küçültülmesinden dem vururlarken sadece ordudan mı bahsettiler? Sadece ordudan bahsetmişlerse bu liberallerin liberalliği derin kuşkular barındırmaz mı? Bunun tersi İslâmcılar “derin devleti” eleştirirken acaba kendi kurdukları devleti mi eleştirdiler? 28 Şubat sürecinde İslâmcıların sisteme olan tepkilerini onların devletlerine olan karşılığa veya devletlerinin küçültülmesi gibi hiç olamayacak bir şeye bağlamak çok yanlış olur.

Türkiye’deki liberaller ile İslâmcıların söylediklerinin zaman zaman birbirini örtmesini değil birbiriyle örtüşmesini bir ittifak için yeterli sayabilir miyiz peki? Sadece sözlerin örtüşmesiyle ittifaklar sağlanabilseydi yer küremizde bir sürü kesimi birbiriyle ittifaka zorlayamaz mıydık o zaman?⁵ Sözlerin birbirini

4 “Kendinde olmak” ve “kendisi için olmak” kavramları için Karl Marx’ın “kendinde sınıf” ve “kendisi için sınıf” kavramlarıyla anlatmaya çalıştığı bilinç düzeyini anım-sayalım.

5 Burada sözün değerini küçümsemiyorum tabii ki. Sözün ittifak için bir unsur olmasına rağmen ittifak için her şey olmadığını vurgulamak istiyorum sadece.

örtmesinden değil birbiriyle örtüşmesinden bahsetmişken, bu bağlamda, Türkiye'deki 'örtünme hakkı' (başörtüsü veya türban sorunu) üzerindeki her iki kesimin de yaklaşımını bir örnek olarak verebiliriz. Sanırım söz konusu yaklaşımları, bu kesimlerin sadece "ittifak" gibi somut bir eylemde değil, sözde dahi bir birliktelik sağlamakta ne denli sorunlu bir yapı arz ettiklerini göstermektedir. Mesela, bir İslâmcının örtünme hakkını liberaller gibi 'özgürlük' bağlamı içerisinde değerlendirdiğini bir an düşünelim. Öyle ki "bir kadının başının açtırılması bir özgürlük ihlalidir" desin. Şimdi aynı cümleyi liberal de sarf et-sin. Her ikisinin söyledikleri anlam bakımından birbirini örter mi acaba? Şimdi bunlar aynı şeyi söylemiş olmalarına rağmen aynı safta mı yer almış olurlar? Bu soruya olumlu bir yanıt vermek gayet zordur. Mesela, bir İslâmcı bu cümleyi sarf ederken örtünün kadını özgürleştiren bir sembol olduğunu söylemektedir. Çünkü İsmet Özel'in yerinde tespitiyle baş örtüsü İslâm'da fihhi açıdan "özgür kadını cariyeden ayıran" göstergedir. Hatta yanılmıyorsam cariyeler özgür olmadıkları için örtünmek zorunda değillerdir.⁶ Kadın özgürlüğünü kazandığı an örtünmeye de hak kazanır. Dolayısıyla, İslâmcılar örtünmeden bahsederken ona karşı bir yasağı bir hak ihlali olarak görmektedirler. Bu nedenle 'örtünme hakkı' tabirini kullandım.⁷ Liberaller ise aynı şeyi söylediklerinde bunu 'örtünme hakkı' açısından ve bu insanlar bağlamında değerlendirmezler. Onlar bu yasağı eleştirirken "devletin küçültülmesi"ni ve bu tür alanlara kadar geniş bir yayılma göstermemesi gerektiğini savlarlar. Dolayısıyla bunu bireyin özgür bir hakkı olarak değil, devletin bu tür alanlara kadar dahil olmama hakkı olarak görüyorlardır. Anlaşılacağı üzere liberaller ile İslâmcıların söylediklerinin birbiriyle örtüştüğünü kabul etsek bile bunların birbirini tamamen örtmedikleri ve dolayısıyla bunları aynı kefedeki değerlendirmek yanlıştır. Sözde dahi söyledikleri aynı anlama gelmeyen kesimler nasıl sorunsuz bir birliktelik sağlayabilirler acaba?

'Yerel Alan'da Sessiz Kalıp 'Küresel Olan'da Aslan Kesilenler ve 11 Eylül'ün Getirdikleri

11 Eylül saldırısı kimin tarafından yapılmış olursa olsun liberal demokrasinin, kalesi/ikiz kulesi ve savunma binası Pentagon'un, merkezine yapılmış bir saldırı olarak tarihe geçti. Soğuk Savaş sonrası Prusya hayali dünyanın gö-

6 Sorulan bir soruya ilişkin İsmet Özel'in bu cümlelerinin bağlamı için bkz. 'İskele Sancak'ta İsmet Özel ile sohbet, *Tezkire*, Ek: 1, sayı: 22, Eylül/Ekim 2001.

7 Başörtüsü "İnandık" diyenlerin bu sözün gereği olarak yerine getirdikleri bir vazifedir. Bu vazife inandıkları Rabb'e karşı yerine getirilir. Dolayısıyla bu Allah'ın onlara verdiği sorumluluk bağlamında verdiği bir haktır. Bu nedenle, bunun onlar için bir sorun olması mümkün değildir. Bu ancak ve ancak bu hakkı kendinde görüp başkasına bir bağış (gift) olarak vermek isteyenlerin veya bunu bu şekilde alma düşüncesi taşıyanların bir sorunudur.

beği ABD'de de görülmeye başlanmıştı. Söz konusu savaşın akabinde Francis Fukuyama, liberal demokrasinin zaferini ilan etmiş; çok geçmeden Samuel P. Huntington da hegemonik güç mücadelesindeki Dünya Sistemi'nin ilerde bazı engellerle karşılaşacağı kehanetinde bulunmuştu. "Tarihin Sonu" ve "Medeniyetler Çatışması" şeklinde formüle edilen bu tezleri dillendirenlerin kehanetlerinin ne kadar gerçekçi olduğu tartışmasına girmeden, bunların halihazırdaki Dünya Sistemi'nin hangi teorik temeller üzerinde bina edildiğine ve bunun nasıl işlediğine dair ip uçları verdiklerine değinmek istiyorum.⁸ Bu tezleri hiç tartışmadan 11 Eylül'ün Türkiye liberalleri açısından oynadığı role gelelim isterseniz. Önce birkaç soruyla başlamak gerekirse: 28 Şubat sürecinde söyledikleri İslâmcıların söyledikleriyle örtüşen bir kısım liberaller 11 Eylül'den sonra neden bunlara karşı cephe aldılar? Üstüne üstlük 11 Eylül'de ABD'ye olan saldırıyı İslâmcıların tüm kınamalarına rağmen niçin hala bu olaya sessiz kaldığını iddia ettiler? 7 Ekim'de 11 Eylül'ün faturasına ödemeye mahkum bırakılan mazlum Afgan halkına saldırıyı, madem ki her saldırıyı kınamak zorundayız, neden saldırıya uğrayanların karşı saldırı hakkı şeklinde görmek istediler? Her etapta bireyin özgürlüğünü savunduğunu iddia edenler başkasının özgürlüğüne olan saldırıda, velev ki bunlar onların nezdinde suçlu olarak algılsın, gerçek özgürlüğü, hakim olanın özgürlük hakkının gölgesinde bıraktılar? Kaldı ki hiç kimsenin suçlu olduğuna dair deliller sunulmamışken⁹, faraziyeler üzerinden birilerini bu muameleye tabi tutanlara alkış tutmanın adil olmakla ilişkisi neydi?

"11 Eylül saldırısını İslâmcılar yeterince eleştirmede" demek için herhalde önyargılı olmak gerekir. Önyargılı olmaya kimsenin bir itirazı yok tabii ki. Oysa ki herkesin gördüğü birtakım şeyleri görmezlikten gelmenin mantığı birilerini sürekli görmek istenilen pozisyonda tutmakla alakalı bir şey olabilir ancak. Aslında o *orada* olmamasına rağmen onu *orada* görmek istenir. Peki birini hep

8 Bu tezlerin daha geniş bir tartışması için bkz. Murat Güzel, 'Tarihin Sonundaki Ironi, *Tezkire*, Sayı: 20, Nisan/ Mayıs 2001, s. 25-38. Şerif Esendemir, 'Dizginlenen Tarih ve Medeniyetler Kapışması', *Tezkire*, Sayı: 23, Kasım/Aralık 2001, s. 158-163. Francis Fukuyama, *Tarihin Sonu Mu?*, Der. Y. Kaplan, Ankara, Vadi Yayınları, 1999 ve Samuel P. Huntington, *Medeniyetler Çatışması*, Der. M. Yılmaz, Ankara: Vadi Yayınları, 2001.

9 Taliban'ın devrilmesinden sonra Pentagon tarafından Usame bin Ladin'in bir kaseti 11 Eylül saldırısına bir delil olarak yayımlandı. Bu kasetin gerçekleri ne denli yansıttığı tartışma konusu tabii ki. Farz edelim ki bu kasetteki senaryo gerçek. Peki öyleyse neden bu saldırılardan önce değil de Taliban'ın devrilmesinden sonra yayımlandı? Kısaca söylemek gerekirse bunu yapmakla ABD, bununla hem dünya genelinde yürüttüğü/yürüteceği operasyonların hikmetini göstermek istedi hem de bundan böyle artık tüm dünyanın onun yaptıklarının ve yapacaklarının birer onaylayıcı olmasını hedefledi. Anlaşılan bundan böyle bütün dünya artık ABD'yi birazda olsa sorgulayan değil yaptıklarını tamamen onaylayan bir konuma getirilecek. Başka bir açıdan bakıldığında ABD muhtemel bir yenilginin de hesabını da yaptı sanırım. Malum olduğu üzere batacak ülke Afganistan'da Rusya on yıllık savaşına rağmen batmıştı. Kasetlerin önceden piyasaya sürülmemesindeki bir başka hikmet de ba, arsız olma durumunda bu işin bir oldu bittiye getirilip bunu örtme işleminin daha rahat yapılabilmesiydi.

istenilen yerde tutmak/görmek istemekle onun *orada* olması arasında nasıl bir ilişki olabilir? Ne denli büyük bir çaba gösterilse gösterilsin o, *orada* değilse onu *oraya* taşımada nasıl bir başarı gösterilebilir? Bu tavırla ancak ve ancak bu insanın *yerinde* olduğu gerçeği bir kez daha yinelenmiş olmaz mı? Şimdi İslâmcıların 11 Eylül saldırısını kınamadığını kim iddia edebilir? İslâmcılar en az 7 Ekim saldırısını eleştirdikleri kadar 11 Eylül'ü de eleştirmediler mi? Mesela, "11 Eylül saldırısını kınıyoruz ama başka açıdan bakıldığında ABD'nin politikasını gözden geçirmesinde fayda vardır" mı dediler yoksa "oh yapanların eline sağlık. Ne şık bir eylem yaptık" şeklinde bir itirafta mı bulundular? Başka açıdan bakıldığında ABD, neredeyse her on yılda bir dünyanın "geri kalanı" üzerine başlattığı kendi açısından sebepli ama hiç kimse açısından ikna edici bir nedeni olmayan saldırıları sürdürürken, bütün dünyayı bir seyirci mesabesinde değerlendirip BM gibi uluslar arası bir kuruluşun dahi söylediklerini uygulayan değil dediklerini onaylayan bir kurum haline getirirken, Müslümanların yarısı olan Filistin'de yıllardır akan kanı durdurmaya bırakın yanışmayı o akan kanda en az İsrail kadar suçluysen, Irak'ta uyguladığı ambargoyla onlarca çocuk her gün açlıktan ve ilaçsızlıktan ölürken ve sadece Müslümanların değil dünyanın her kanayan yarısında şöyle veya böyle mutlaka onun bir parmağı varken, İslâmcılar açısından cevabın olumsuz olduğu neredeyse kesin olduğu halde sormak istiyorum: İslâmcılar ve dünyanın geri kalanının 'siyasi açıdan' bunu eleştirmeme hakları da yok mudur?

Şimdi gelelim İslâmcıların 11 Eylül saldırısına ilişkin tavırlarına. Yukarıda belirttiğimiz noktalardan dolayı siyasi açıdan İslâmcılar bunu kınamama hak ve özgürlüğüne sahip olmalarına rağmen bu olayın ilkesel olarak kınanması gerektiğini düşündüler ve kınadılar. İnsanların ölümü söz konusu olunca siyasi haklarını askıya aldılar. 'Kim olursa olsun mazlum statüsündeki insanların ölümüne sebep olan katillere karşı durmak gerekir' ilkesinden hareket ettiler. Bunu daha yeni dünyaya duyururken ABD sanki bir bahane arıyormuş gibi bu olayın gerçek faileri olarak El-Kaide ve Taliban şahsında bütün İslâm âlemini kapsayabilecek bir düşmanı adres gösterdi. Bu adres/kimlik tespitinin hemen akabinde bu sınırları belirsiz savaşımın ilk ayağı olan Afganistan'a saldırıyı başlattı. Bu durumda İslâmcılardan hangi yüzle intikam hisleriyle meşru hakkını gölgeleyen bir ABD'yi savunmalarını ve arkasında durmalarını isteyebilirsiniz? Dahası, bunu İslâmcıların bir yükümlülüğümüştü gibi göstermek burada hangi meşru zemine oturur?¹⁰ En meşru hakkını bile daha büyük bir terör olayıyla

10 Bu konuda Tanıl Bora'nın liberallerin "New York katliamını kınamak, ABD'nin terörle savaş programına topyekûn onay vermekle paket program halinde bir yükümlülük olarak dayatılmaktadır" derken, "liberal aydınların" bir çoğunun böyle yaptığını ve "arzulanan evsafa bir kınamayla buna biat etmeyenlere de veryansın edilmektedir" eklemeyi unutmamaktadır. Bu yazımın tamamı için bkz. Tanıl Bora, 'New York, Afganistan, "Liberaller", "İslâmcılar" ve Kınama Yükümlülükleri', *Birikim*, Sayı: 151, Kasım 2001, s. 58.

örtlen bir gücü savunmak ve buna alkış tutmak, aynı haksızlığa ortak olmak anlamına gelmez miydi? Şimdi hangi özgürlükçü öldürülen binlerce insanın ölümünü başka binlerce insanı devamlı öldürmekle uğraşan birilerinin meşru bir savunma hakkı olarak gösterebilir? Bunlar da en az 11 Eylül olaylarını gerçekleştirenler kadar suçlu duruma düşmemişler midir? Oysa bu noktada İslamcılara mutlaka bir suç bulunmak isteniyorsa, sadece onların değil belki de İslâm dünyasında tüm kesimlerin 11 Eylül'deki olayları kınadıkları kadar 7 Ekim saldırısını da aynı ölçüde kınamamaları bir suç olarak gösterilebilir. Yoksa onlar 11 Eylül'ü kınarken bizim özgürlükçülerimiz orada değiller miydi veya oralı mı olmak istemediler?

Sistem'in Savaş Stratejisi, 11 Eylül'ün ve 7 Ekim'in Düşündürtükleri

28 Şubat süreciyle yerel ölçekte fazla bir şey değişmediğini iddia ettik. Malum olduğu üzere 28 Şubat'ta yerel sistem, ayarında bir bozukluk hissetmişti ve ustaca "bir balans ayarıyla" bunu çok rahat bir şekilde düzeltmeyi başardı. Ancak aynı şeyi küresel sistemin 11 Eylül sonrası başlattığı süreç için söyleyebileceğimiz? Söz konusu sistemin "artık hiçbir şey eskisi gibi olmayacak" derken kastettiği şeyi; küreselleşmeyle birlikte kimimizin aktarmalı olarak ve kimimizin zorla bindirildiği ve kimimizin de kendi rızasıyla atladığı küresel şimendiferin yolcuları olarak, bir çok yönden ciddiye almasak bile en azından artık bütün şimendiferi etkisi altına alan sıcak ve bunaltıcı havanın etkisiyle bunun artık ciddiye alınması gerektiğini düşünmek zorundayız. Gerçi şimendiferdeki Filistinliler, Bosnalılar, Keşmirliler, Vietnamlılar, Ruandalılar vs. her gün bu sıcak ve bunaltıcı havayı iliklerine kadar solumak zorunda bırakılmışlardı. Sadece 11 Eylül'le birlikte bu havanın bir nebze de olsa artık diğer vagonlarda da hissedilmesi sağlandı. 11 Eylül saldırısını başlatanlar her kimse sanki o uçaklarla sıcak ve bunaltıcı havadan itinayla arı tutulan/güvende tutulan "birinci dünya" (özelde ABD) vagonuna büyük bir dalış yapmışlardı. Böyle olacak ki kendini hep güvene alan ve diğer vagonların kapısını bile bile her gün aralamaya çalışan vagonun/kürenin insanları 11 Eylül'de vagonlarına yapılan dalışı abarttılar. Sahi 11 Eylül saldırısı üzerindeki yorumunda Slovaj Zizek'in "ABD, Saraybosna'dan Grozni'ye, Ruanda'dan Kango ve Sierra Leone'ye dünyanın dört bir yanında her gün olup bitenlerin çok küçük bir bölümünü yaşadı" demekle tüm bu dediklerimizde bir hakikat payının olduğunu göstermiyor muydu acaba?¹¹

11 Söz konusu yazımın bir versiyonu için bkz. Slovaj Zizek, 'Gerçeğin Çölüne Hoşgeldiniz!' ABD, Terör ve İslâm: 11 Eylül Üzerine içinde. Der. Ahmet Demirhan, Ankara: Vadi Yayınları, 2001. Ve yazının başka bir versiyonu için bkz. Slovaj Zizek, 'Gerçeğin Çölüne Hoşgeldiniz!', Çev. Tuncay Birkân, Birikim, Sayı: 151, Kasım 2001, s. 62-66.

Bu sadece olayın kürede yaşayanlar açısından psikolojik açıdan etkisi tabii ki. Acaba bunun ahlaki açılımı nedir? Elbette herhangi bir savaşta sivil insanların ölümü tasvip edilemez. Ancak olay sadece bu mudur? Ya 7 Ekim tarihinde başlatılan intikam operasyonunda ölenler ne olacak? Söz konusu operasyonun 11 Eylül saldırısından geri kalır bir tarafı var mıdır? Bu iki olaya karşı da bütün insanların ahlaken takınması gerektiği düşünülen tavır değil midir? Ancak bu gerekli olmasına rağmen tek başına yeterli sayılmamalıdır. Başka bir bağlamda “gücün ve şiddetin hayatı ve sözü tahakkümüne aldığı ve bununda en azından bir süre daha ağırlaşarak devam edileceğinin anlaşıldığı bir durumda, sözün değersizliği ve suskunluğun derin anlamı”¹² üzerinde duran Ulus Baker’e katılmamak mümkün değil tabii ki. Fakat buna rağmen, Zizek’in de belirttiği gibi, mutlaka bir şeyler söylemek¹³ veya yapmak zorunda değil miyiz?

11 Eylül’de ne oldu da bir günde ‘artık her şey eskisi gibi olmamaya’ başladı? Sadece İki(z) Kule(ler)nin çökertilmesiyle ve Pentagon’a yapılan saldırıyla dünya bu kadar hızlı bir değişim içerisine girebilir miydi? Olaya sosyolojik açıdan yaklaştığımız da buna olumlu bir cevap vermek mümkündür. Mesela, o İki(z) Kule(ler) ve Pentagon Dünya sistemi denilen gücün biri ekonomik değeri de savunma olmak üzere iki kalesiydi. Bu saldırı dolayısıyla bu güç derin bir yara almış oldu böylelikle. Hatta sosyal psikolojiyi işin içine katarsak bu sistemin bu saldırıyla büyük bir travmaya sürüklendiğini dahi söyleyebiliriz. Bu travmayı geçiştirme denemesi olacak ki sistem hemen karşı bir atak başlatma gereği duydu. Böylesi dramatik bir olaydan yara alan beden başkasına acı vererek güya iyileşecekti. Bu da olayın başka bir boyutu ama yine de hepsi bu mu?

Hatırlanacak olursa G.W. Bush 11 Eylül’ü “medeniyetlerine karşı başlatılmış bir savaş” olarak niteledi. Bununla acaba sayın Bush neyi murat etmiş olabilir? Sanırım, bundan böyle ABD aldığı bu yarayı karşısında intikamını alabileceği yeni bir düşman yaratarak tedavi etmeye çalışacaktı. Peki o zaman bu medeniyet/yeni düşman kim olabilirdi? 7 Ekim saldırısının ilk ayağının Afganistan olması bu medeniyetin İslâm olacağı anlamına gelmez mi? Peki niye dünya genelinde bir sürü düşmanı ABD’ye karşı olmasına rağmen yeni düşman Afganlılar olarak gösterildi? Slovaj Zizek’in de deli fıkrasıyla anlatmaya çalıştığı gibi bunun çok basit bir nedeni olmalı.¹⁴ Afganistan, zaten yıllardır iç savaşlarla parçalanmış durumdadır. Büyük bir otorite boşluğu ve siyasi istikrarsızlık vardır. Oraya girdiğinde bu siyasi istikrarsızlığı giderme gibi bir mazeret de uyandırulabilir. Masum insanların üzerine bombaları yağdırsan bile onların “son-

12 bkz. Ulus Baker, ‘Felsefi Suskunluk’, *Birikim*, sayı 150, Ekim 2001, s.26 vd.

13 A.g.e., s. 66.

14 Anahtarını arkadaki karanlık köşede kaybeden bir delinin anahtarını sokak lambasının altında araması üzerine bir akılının bunu karanlık köşede kaybettiğini hatırlatmasına cevaben delinin: “ama ışıkta aramak daha kolay oluyor” demesi “niye Afganistan?” sorusunu çok güzel açıklıyor. Aktaran Slovaj Zizek, a.g.e, s. 64.

suz/kalıcı özgürlük”leri için yapıyorsun bunu. Zaten orada ABD’nin bir numaralı düşmanı Usame bin Ladin de var; bu işi ona yıkmakta kolay, yeni kurulacak medeniyet projesinde karşıt medeniyetin unsurları da var bu insanlarda. Taliban rejimi var vesaire...

11 Eylül’ün ve 7 Ekim’in nedenlerini ve sonuçlarını istediğimiz gibi uzatabiliriz. Ancak anlamamızı kolaylaştıracak şey: eylemleri gerçekleştirenlerin içinde oldukları sistemlerin işleyiş mantığını anlamak değil midir? Dünya Sistemi’nin kaptanı mesabesinde olan G. W. Bush’un dilinden sürçen “Haçlı Seferleri” deyimini neyi çağırıyor?¹⁵ Ya “medeniyetimize karşı ilan edilmiş savaş”, “iyinin kötüyü savaş”, “sonsuz/kalıcı operasyon” öncesinde kullanılan “sonsuz/kalıcı adalet” deyimleri. Tabi ki bu deyimlerin kullanılması, bir deyimler savaşıyla karşı karşıya olduğumuzu göstermiyor. Her biri gerçekten bilinçli seçilmiş ve içinden geldikleri sistemin mantığını ortaya koyan deyimlerdir. Bunlar iddia edildiği gibi birer dil sürçmesi veya birilerini incitecek denli saklanacak gerçeklikler de değildir.

7 Ekim operasyonuna neden “Sonsuz/Kalıcı Adalet Operasyonu” değil de “Sonsuz/Kalıcı Özgürlük Operasyonu” adı verildi? Her ne kadar “adalet” kavramının kullanılmamasında gözetilen şeyin dünya Müslümanlarını incitmek olduğu söylene de bunun başka anlamlar çağırıldığını düşünüyorum. Birincisi, güya dünya Müslümanlarına, Taliban’la veya başka eylem gruplarıyla aralarında bir fark gözetilerek, kıyak geçildi. Böylece sistem zaten var olan İslâm’ın radikal unsurları ile ılımlı unsurları arasında yapmayı hedeflediği bölünmeyi bilinç düzeyinde büyük bir oranda sağladı. Bu bağlamda Usame bin Ladin’in kasetleriyle yapmaya çalıştığı ABD’ye karşı top yekûn cihat fikri terörle küresel ölçekte savaş fikri karşısında siyasi açıdan gerçek hedefine ulaşamadı. Bu sadece ABD’nin yeni savaş stratejisinde küresel ölçekte kurmak istediği dünya fikrinin eyleme geçirilmesi karşısında, eğer bu fikrin karşısındaki düşman İslâm ise, İslâm’ın da o denli bir karşıt güç oluşturması gerektiği fikrinin hatırlatılmasını sağladı. İki de bir medyada telaffuz edilen “uluslararası terörist Usame bin Ladin” sıfatı ahlında kurulan uluslar arası dünya sisteminin aktif halde kendisinden korktuğu, ancak imgesel olarak kendi kuruluşu için mecbur kaldığı, halihazırdaki konumudur. Yani, Usame bin Ladin belki uluslar arası düzeyde/küresel ölçekte bir örgütlenme ağına sahip değildir. Ancak artık körlerin bile görebildiği gibi uluslar arası düzeyde ABD yıllardır küresel ölçekte bir ağ kurmuştur. Bu anlamıyla Usame bin Ladin belki son zamanlarda Soğuk Savaş sonrası bağlarda baş gösteren hafif esnemelerin güçlü bir düğümle

15 Cristina Odone “bir ABD Başkanı Tanrıya başvurduğunda, mutlaka bir şeyleri gizliyordur. Kötü din kirli siyaseti saklar çünkü.” (italikler bana ait) demekle çok yerinde bir tespitte bulunuyor (Cristina Odone, ‘Tanrıyı Dışarıda Bırakın’, ABD, Terör ve İslâm içinde, der. Ahmet Demirhan, Ankara: Vadi, 2001, s. 42).

giderilmesi için oluşturulan bir bahanedir. Usame bin Ladin belki değişik yerlerde ipite oluşturduğu esnemelerin kurbanı olarak tedavülden kaldırılacaktır. Ancak küresel ölçeğe serilen bağın/ipin gerilmesi için bir süre daha gündemde kalacağı kesin gibi görünmektedir.

“Sonsuz/kalıcı özgürlük operasyonu”ndan ikinci kasıt şu olabilir: Malum olduğu üzere Soğuk Savaş sonrası liberal demokrasinin zafer çılgınlıkları tüm dünyayı doldurmuştu. Ancak 11 Eylül olayıyla birlikte bu bir an bir durdurulma teşebbüsüyle karşılaştı. Bu durumda, Afganistan’a ve belki fırsat olursa veya zemin oluşursa diğer kulak tıkayıcılara liberal demokrasinin nimetleri götürülerek sarsılan imaj düzeltilmeliydi. Bu anlamıyla, “sonsuz/kalıcı özgürlük operasyonu” liberal demokrasiye indirilen darbenin, zaten her tür özgürlüğe susamış bir halk özelinde nimetler sunularak, bu yaranın kapatılmak istenmesidir. 11 Eylül saldırısıyla dünya sisteminde oluşan bu boşluk (lack) başka yerlerde görmek istediği şeylerle doldurulmaya çalışılacak. Tıpkı oluşan intikam duygularının en zayıf üzerinde denenerek geçici bir rahatlama sağlanması misali. Fakat adı üstünde bunlar geçici çözümlerdir. Sistem yaptığı bu tür mastürbasyonlarla belki bir süre rahatlayabilir. Ancak tüm dünyanın etkilerini uzun süre üzerinden atamayacağı bir tecavüz gerçekleştirilmedikçe tam anlamıyla bir rahatlamanın sağlanmayacağını kabul etmek gerekir.

Peki bu konuma gelebilecek sistemlerin yetişme havzaları nelerdir? Söz konusu zeminler bazen vahşi kapitalizmdir, bazen faşizmdir ve bazen de liberal demokrasidir. İçerik değişse de formda hiçbir değişiklik olmamaktadır. Bu nedenle söz konusu tespit bu tür savaş stratejisiyle hareket eden/edebilecek tüm sistemler için geçerlidir. Çünkü Ümit Aktaş’ın söylediği gibi “her sistem kendi şeytanını kendi bünyesinde barındırmaktadır.”¹⁶ Bu nedenle bir sistemin iyiliğini veya kötülüğünü, bu şeytanını ne denli dizginleyebileceğiyle ölçebiliriz. Ancak bu sadece işin bir boyutudur. İşe hep başka boyutlardan da bakmak gerekmektedir.

Küreselleşmeyle birlikte artık tek dünya sisteminden bahsedilen bir dünyada şeytanlar “teröristler” olarak lanse edilip dışarıda aranırken asıl şeytanın içeride olabileceği hep göz ardı edilmektedir. Söz konusu yanılısma şeytanın maharetlerinin bir ürünü olsa da asıl yanılısmanın kendisi sistemin bizatihi başka bünyelere olan açıklığından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla, sistem sadece şeytanların kurbanı değil, büyük oranda kendi dizginlenemez arzusunun kurbanı olmuştur. Bu nedenle, artık dışsal şeytanlara gerek kalmadan sistem kendi şeytanını kendi bünyesinde yetiştirmiştir. Dolayısıyla yaptığı veya kendisine yapılan her kötülük aslında kendisinin ürünüdür.

16 Söz konusu tespitleri için bkz. Ümit Aktaş, ‘Metaforik Savaş ya da Herkesin İmtihanı’, *Birikim*, Sayı: 151, Kasım 2001, s. 41.

Sonuç olarak, bir sistem her yer de olmaya çalıştığı gün karşıtları da orada olmaya çalışmışlardır. Bunlar birbirlerini gerektiren karşıt unsurlardır. Dahası, küreselleşmeyle birlikte coğrafyaları aşkın bir sistem, işine gelen olaylarda müdahale hakkını uhdesinde bulundurup saldırdığı halde, başka konularda geri kalmışsa bu sistemin başı zaten belaya girmiş demektir. Kürenin bir kısmında insanlar açlıktan ölüp diğer kısmında şişmanlık (obesity) reytingi yüksek problemken; dünyanın bir kısmında silahsızlanma yaptırımları uygulanıp bir kısmında da her gün tüm insanlığı tehlikeye atabilecek silahlar üretilirken ve en önemlisi kürenin belli bölgelerinde çocukların ölümü ayyuka çıkmışken, her gün çocuklar ölüme sürüklenip veya öldürülürken bir kısmında da çocuklu ailelere teşvik desteği verilirken bu kürede zaten savaş vardır demektir. Sakın birileri kalkıp da savaş naralarıyla dünyanın geri kalanında her gün yaşananların sadece azıcık bir kısmını yaşaması hasebiyle, bu gündelik savaşlarını da gölgelemeye kalkışmasın. Son sözü Slovaç Zizek'in 11 Eylül üzerine sarf ettiği bir sözüne bırakarak yazımı noktalamak istiyorum: " Bu olayların *burada* bir daha olmamasını sağlama almanın tek yolu, bunların *başka her hangi bir yerde* olmasını önlemektir."¹⁷

17 A.g.e., s. 66.